

Franjo Šanjek, Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13.–21. stoljeće), Kršćanska sadašnjost i Dominikanska naklada Istina, Zagreb, ožujak 2008, 402 str.

Izdavačke kuće »Kršćanska sadašnjost« i »Dominikanska naklada Istina« iz Zagreba u ožujku 2008. godine objavile su knjigu »*Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13.–21. stoljeće)*«, uglednog hrvatskog povjesničara, pročelnika Katedre crkvene povijesti Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i člana dominikanskog reda, akademika Franje Šanjeka. Djelo je nastalo prvenstveno iz autorovih dugogodišnjih istraživanja o Redu propovjednika na hrvatskim prostorima, ali i, kako sam ističe u Pogovoru, kao plod suradnje s brojnou dominikanskom subraćom i drugim povjesničarima. Šanjek je knjigu posvetio »u spomen svim bijelim fratrima ogrnutim crnim plaštem koji, slijedeći Utemeljiteljev primjer, luč evanđeoske istine već osam stoljeća (13.–21.) neumorno pronose hrvatskom zemljom!«

Na samom početku nalazi se proslav akademika Luje Margetića koji, prije nego progovori o samoj knjizi, ističe ulogu dominikanaca u kulturnoj povijesti Hrvata, te predstavlja dio iz opširnog autorova opusa. »Osam stoljeća zajedno« prigodna je riječ Ivana Mateljana, tadašnjeg provincijala Hrvatske dominikanske provincije. On čitatelje upućuje na bogatu i skoro osam stoljeća dugu duhovnu baštinu bijelih fratara iz koje su ponikle brojne općeljudske vrijednosti, a imala je utjecaja na područja kulture, umjetnosti, duhovnosti pa i gospodarstva i politike.

U Uvodu autor sažeto opisuje utemeljenje Reda braće propovjednika početkom 13. stoljeća od strane Kastiljanca Dominika de Guzmana po uzoru na sveučilišne korporacije, pri čemu se individualnim i institucionalnim odricanjem od posjeda i povlastica suprotstavljaju heretičkim propovjednicima religije bez klera i kleričke dominacije, ali bivaju i korektiv Crkvi odveć vezanoj uz institucije feudalnog društva. Papa Honorije III. (1216–1227) u tri je navrata krajem 1216. i početkom 1217. godine potvrdio novi red i preporučio njegove članove Crkvi kao vrsne propovjednike i ispovjednike. Za razliku od dotadašnjih monaških zajednica, koje teže idealu samoće i osobnog posvećenja, dominikanci svoje samostane uglavnom podižu uz gradska vrata kako bi bili okrenuti i gradu i njegovoj okolini te u stalnom dodiru s građanskim slojem, ali i marginaliziranim ljudima onodobnog društva. Dok su s jedne strane od 1233. godine službeni inkvizitori kršćanskog Zapada, s druge strane uvode Aristotelov filozofski sustav i arapsku znanost na Pariško sveučilište, otvaraju škole semitskih jezika radi dijaloga s islamom te se bore za ljudska prava i dostojanstvo starosjedilaca na novootkrivenim područjima svijeta. Dolazak dominikanaca na hrvatske prostore dogodio se još za vrijeme utemeljiteljeva života u čemu je velika zasluga njegova bliskog suradnika Pavla Dalmatinca. Zbog svoga zemljopisnog položaja i povijesnih okolnosti hrvatski dominikanci se trude oko zbližavanja Istočne i Zapadne crkve, otvaraju škole i biblioteke koje su uvelike obogatili vlastitim spisima pastoralnog, teološkog, povijesnog, kontroverzističkog i drugog sadržaja.

Nakon Uvoda slijede tri središnja dijela knjige. Najopširniji dio naslovljen je »Dominikanci na hrvatskom prostoru« i sastoji se od osam poglavlja. Najprije se opisuje dolazak u Hrvatsku počevši do Istre preko Rijeke i Primorja, Dalmatinske obale i otoka, središnje Hrvatske, Zagreba, Međurječja, Pokuplja i Pounja do Bosne. Autor prati sudbinu svakog pojedinog poznatog dominikanskog samostana na svim ovim prostorima od njihova prvog spomena do danas ili do zatvaranja. Osobitu pozornost posvetio je samostanu sv. Nikole u Zagrebu koji je utemeljen tridesetih godina 13. stoljeća podno zagrebačke katedrale. Prigodom utvrđivanja biskupskog Zagreba, uslijed sve učestalijih turskih provala, samostan je ostao izvan gradskih zidina pa su dominikanci bili prisiljeni preseliti se na Gradec gdje su još od 1332. godine posjedovali manje zdanje, a od 1377. godine i crkvu sv. Katarine. U drugoj polovici 16. stoljeća napustili su glavni grad Hrvatske te se tek 1925. godine vraćaju u Zagreb na Željezničku koloniju na Borongaju, a 2001. godine otvaraju i drugi samostan u zagrebačkom naselju Peščenici. Samostani podignuti na području između Drave i Save, oni u Pokuplju i Pounju te samostani u Bosni uglavnom su imali sličnu sudbinu te su nestali pred turskom silom. Ostala su tek pisana svjedočanstva o njihovom postojanju ili rijetki tragovi, kao što je crkva sv. Antuna Pustinjaka u Bihaću pretvorena u džamiju Fetiju na čijem se pročelju i danas nalazi gotički portal i rozeta.

Potom je donesen »Ustroj dominikanskih zajednica na hrvatskom prostoru (13.–20. stoljeće)«. Tijekom osam stoljeća Red propovjednika u našim je krajevima bio organiziran kroz Dalmatinsku provinciju (1378/80–1835), Dubrovačku kongregaciju (1487–1835), Hrvatsku kongregaciju (1508–1587), Dalmatinsku provinciju (1835–1962) i Hrvatsku dominikansku provinciju (od 1962). Dalmatinskoj su provinciji pripadali svi samostanu uz hrvatsku obalu, na otocima te u današnjoj Crnoj Gori i Albaniji. Samostani i redovničke kuće s područja Dubrovačke Republike bili su organizirani u zasebnu Dubrovačku dominikansku kongregaciju sve do završetka napoleonskih ratova. Senjski, bihački i modruški samostan bili su u temeljima Hrvatske dominikanske kongregacije kojoj se kasnije pridružuju samostani u Verudi, Trsatu, Brinju, Kraljevici i Gradišću kraj Bosiljeva, namijenjeni uglavnom redovnicima izbjeglicama iz Bosne, Slavonije i Srijema. Nakon uspostave austrijske vlasti nad Dalmacijom preostali samostani i kuće Dalmatinske provincije i Dubrovačke kongregacije ujedinjuju se u zajedničku Dalmatinsku dominikansku provinciju sa sjedištem u Dubrovniku. Ona je 1962. godine, uslijed sve većeg broja samostana u unutrašnjosti, kao i redovnika koji nisu podrijetlom iz Dalmacije, promijenila ime u Hrvatsku dominikansku provinciju s kućama i samostanima u današnjoj Hrvatskoj, Sloveniji i Bosni i Hercegovini. Ovom je poglavlju dodan popis svih poznatih provincijala i vikara spomenutih zajednica s uputama gdje se o svakom pojedinom mogu pronaći opširniji podaci.

Iduće poglavlje naslovljeno je »Dominikanci i razvoj hrvatskog školstva«. Najprije je predstavljena Kažotičeva katedralna škola u Zagrebu kao prvi viši studij na hrvatskom etničkom i kulturnom prostoru u kome se već naziru fakulteti artium, teologije i prava. Osim toga, ova je škola bitna zbog brige utemeljitelja za dostatnu nadarbinu njezinu voditeljju kanoniku-lektoru i njegovim suradnicima uz obvezu da »bez naknade poučavaju klerike zagrebačke biskupije i sve siromašne studen-

te«, čime su putovi znanja otvoreni svim slojevima hrvatskog društva. Za potrebe profesora i đaka učeni je biskup nabavio dragocjene rukopisne kodekse iz područja astronomije-astrologije, geografije, matematike, klasične latinske književnosti, meteorologije i drugih tzv. »laičkih disciplina« kao i nezaobilazna djela biblijskog, teološkog i pravnog sadržaja. Mnoga od njih danas se nalaze u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu. Šanjek potom opisuje i prijedlog iz 1424. godine uglednog profesora i ambasadora Pariškog sveučilišta dubrovačkog dominikanca Ivana Stojkovića da se u Dubrovniku osnuje Generalni studij, pri čemu je i sam bio spreman održati niz predavanja na narodnom i književnom jeziku. Ova inicijativa nije naišla na razumijevanja vlasti Grada sv. Vlaha. Ipak prijedlog o osnutku sveučilišta u Hrvatskoj ostvaruje se osnutkom Zadarskog generalnog studija dominikanskog reda 1495. godine. Tada je, naime, Joakim Turriani, učitelj dominikanskog reda, dotadašnji provincijski studij Dalmatinske provincije, utemeljen još 1396. godine, preustrojio u generalni studij sa sveučilišnim pravima i povlasticama, čime je on postao prvim hrvatskim sveučilištem. Za potrebe Dalmatinske dominikanske provincije u Dubrovniku je, uz kraće prekide, od 1886. do 1967. godine djelovalo posebno učilište najprije kao generalni studij dominikanskoga reda (1886–1920), a potom na razni provincije.

»Knjižnice«, naslov je idućeg poglavlja koje progovara o bogatstvu dominikanskih biblioteka na hrvatskom prostoru. Među njima osobito mjesto pripada dubrovačkoj koja, kao i samostan, datira iz prve polovine 13. stoljeća. Njezino bogatstvo i raznovrsnost sadržaja (teologija, filozofija, prirodne znanosti, klasična književnost, povijest, medicina, pravo itd.) svjedoči o znanstvenom interesu kao i intelektualnim i kulturnim gibanjima u koja su bili uključeni dubrovački dominikanci. Veliki broj njih svojim je spisima obogatio ovu knjižnicu kao što su Klement Ranjina, Rajmund Đamanjić, Serafin Crijević i drugi. Dubrovačka je biblioteka, nažalost, stradala prigodom potresa 1667. godine, ali još više tijekom francuske okupacije (1806–1814) kada je nestalo mnogo vrijednih izdanja i dragocjenih kodeksa. Rukopisi koji su nekoć pripadali zagrebačkom samostanu sv. Nikole danas se nalaze u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu, ali i izvan Hrvatske u Grazu, Ptuj, Budimpešti i drugdje. Vrijedna dominikanska knjižnica u Zadru nestaje zajedno sa samostanom u vrijeme napoleonskih ratova, a o njezinu bogatstvu svjedoči popis iz 18. stoljeća dalmatinskog dominikanca i povjesničara Henrika Dominika Christianopula, koji se danas čuva u središnjem arhivu dominikanskog reda u Rimu. Teškoće poput turskih ratova, ali i bombardiranja na koncu Drugog svjetskog rata znatno su osiromašile knjižnice samostana u Splitu, Gružu, Trogiru i Šibeniku, dok su nešto bolje prošle one na otocima poput Bola na Braču i Staroga Grada na Hvaru.

Pastoralna djelatnost bijelih fratara osobito je predstavljena kroz njihovu propovjedničku ulogu. Osim primjera vrsnog govorništva Ivana Stojkovića i Klementa Ranjine Šanjek ističe dominikance kao propovjednike na narodnom jeziku na cijelom hrvatskom prostoru, u čemu osobitu ulogu ima Anđeo Marija Miškov krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Hrvatski su dominikanci nezaobilazni i u službi kršćanskog jedinstva, pri čemu autor ponovno navodi primjer Ivana Stojkovića i Klementa Ranjine kojima pridružuje Tomu Tomasinija, Benjamina, Andriju Jamometića i Jurja Križanića. Ni dominikance na istočnoj obali Jadrana nije zaobišla služba

inkvizicije koju je 1232. godine utemeljio papa Grgur IX. Autor ne prešućuje da je na hrvatskim prostorima pojava ove službe vezana upravo uz dolazak prosjačkih redova dominikanaca i franjevac, ali donosi i trijezni sud biskupa Kažotića koji praznovjerje promatra kao plod neznanja i teškog socijalnog položaja na čemu treba osobito raditi. U srednjem vijeku hrvatski su dominikanci pastoralno djelovali u trgovačkim ispostavama Dubrovačke Republike na Balkanu i Bliskom istoku dok su u novije vrijeme misionarski aktivni u Južnoj Americi te među hrvatskim iseljenicima u Americi i zapadnoeuropskim zemljama, o čemu piše u poglavlju »Apostolsko djelovanje izvan domovine«.

Drugi dio knjige »Galerija hrvatskih dominikanaca« donosi životopise dvanaest uglednih hrvatskih dominikanaca koji su od 13. do 20. stoljeća zadužili hrvatsku, a nerijetko i svjetsku kulturu, znanost i crkvenost kao priznati znanstvenici, pisci, crkveni prelati, diplomati i javni djelatnici.

Pavao Dalmatinac (o.1190–1255), profesor kanonskog prava i teologije na Bolonjskom sveučilištu u red je stupio 1219. godine, a dvije godine kasnije sv. Dominik ga s četvoricom braće šalje na područje Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva gdje je postao prvi provincijal i utemeljitelj više samostana, kao što su onaj u Zagrebu i Virovitici. Šanjek o njemu progovara i kao o piscu djela »Rasprava između rimokatolika i bosanskog patarena« te »Summa de paenitentia«. Zsigurno je najpoznatiji hrvatski dominikanac Augustin Kažotić (o.1260/65–1323), zagrebački biskup, jedan od prvih teoloških pisaca u Hrvata i prvi hrvatski blaženik. U knjizi možemo pratiti njegov životni put od rodnog Trogira, ulaska u dominikanski red, preko studija u Parizu do službe biskupa u Zagrebu (1303–1322) i talijanskoj Luceri (1322–1323). Najstarijoj sustavnoj teološkoj raspravi u Hrvatskoj »Abstractiones de libro sententiarum« autor je Martin Zdranin (13/14. st.). Ivan Stojković (1392/95–1443), Dubrovčanin koji se istinski trudio oko jedinstva Crkve, svoj je uzbudljivi životni put od dubrovačkog dominikanca, preko studenta i ambasadora Pariškog sveučilišta, zastupnika Baselskoga sabora u Carigradu, bibliofila i humanista završio u raskolničkoj hijerarhiji Feliksa V. (1439–1449), posljednjeg protupape u povijesti Rimokatoličke crkve. Koncilijarističko učenje nastavio je i Andrija Jamometić (1420/1430–1484). Najprije je bio učitelj novaka u Padovi, potom provincijal Grčke dominikanske provincije pa je imenovan i nadbiskupom Grane kod Soluna, koju zbog turskih osvajanja vjerojatno nikad nije ni posjetio. Stavljajući se u službu Fridrika III., cara Svetog Rimskog Carstva, a osobito željom za obnovom Crkve pozivajući se na vlast koncila, pri čemu nije štedio kritike na račun pape Siksta IV., zapečatio si je sudbinu te je 1482. godine uhićen, a dvije godina kasnije pod nerazjašnjenim okolnostima umire u tamnici. Šanjek od zaborava spašava i slabo poznatog dominikanca Benjamina Hrvata (15/16. st.), koji je kao jedan od učenih zapadnjaka sudjelovao u oblikovanju kulturnog kruga i ustroju škola u Novgorodu oko arhiepiskopa Genadija. Oni su omogućili prodor zapadnoeuropskih filozofskih i znanstvenih ideja i njihovu prilagodbu ruskim prilikama i mentalitetu. Među brojnim i poznatim hrvatskim dominikancima 16. stoljeća istaknuto mjesto pripada Klementu Ranjini (1482–1559), duhovnom piscu, propovjedniku i diplomatu. Osim brojnih djela, od kojih su neka objavljena, druga u rukopisu, a o trećima tek znamo iz spisa drugih pisaca, u svoje je vrijeme bio poznat kao propovjednik po čitavoj

Dalmaciji, većem dijelu Italije i Njemačke. Grad pod Srđem više ga je puta imenovao opunomoćenim poslanikom u raznim diplomatskim aktivnostima. Jedan od najvećih pustolova u bijelom habitu svakako je Vinko Paletin (1508–poslije 1571), mornar, sudionik pacifikacije Yucatana, kartograf, diplomat i pisac rasprave »De iure belli« u kojoj traži dokaze i opravdanost rata što ga španjolski vladari vode protiv američkih starosjedilaca. Ignacije Aqulini (1642–1715), kao rijetko koji dominikanac 17. i 18. stoljeća iza sebe je ostavio raznovrsna i brojna pisana djela, od kojih je većina u rukopisu. Pisao je o retorici, fizici, medicini i raznim vjerskim temama, uglavnom na hrvatskom jeziku čime je najširim slojevima hrvatskog društva omogućio pristup znanju i duhovnosti. Dubrovački historiograf Serafin Marija Crijević – Cerva (1686–1759), iza sebe je ostavio grandiozno, znanstveno utemeljeno i lakoćom izražavanja privlačno djelo koje opsegom obuhvaća više od šest i pol tisuća stranica velikog formata. U vremenu kad je talijanski jezik postajao sve češćim sredstvom izražavanja Crijević je rabeći latinski jezik svojim spisima namijenio univerzalnu vrijednost. Anđeo Marija Miškov (1848–1922) obilježio je povijest dominikanaca, Crkve i Hrvata druge polovice 19. i početka 20. stoljeća. Obnašao je službu starješine u gotovo svim samostanima Dalmatinske dominikanske provincije, kojoj je jedno vrijeme bio na čelu. Proputovao je sve hrvatske zemlje kao pučki misionar i propovjednik. Prijateljevao je s biskupom Strossmayerom koji ga je imenovao prisjednikom Duhovnoga stola svoje biskupije, dok je kao konzistorijalni savjetnik sudjelovao u upravi splitske i šibenske biskupije. Za potrebe odgoja djevojaka u hrvatskom i katoličkom duhu utemeljio je Kongregaciju svetih anđela čuvara sestara dominikanki 1905. godine u Korčuli. Dugogodišnji povjerenik Matice hrvatske i Svetojeronimskoga društva i sam je bio pisac, urednik i izdavač raznih molitvenika, liturgijskih priručnika i drugih djela. Galerija hrvatskih dominikanaca završava s Hijacintom Boškovićem (1900–1947). Iako primarno filozof, Bošković je bio svestrana osobnost. Glazbeno nadaren svirao je na više instrumenata te osnovao i vodio nekoliko zborova. Pokazao se kao vrstan organizator utemeljivši u Zagrebu dominikansku izdavačku kuću »Istina« s nekoliko književnih nizova te dva respektabilna časopisa »Duhovni život« i »Gospina krunica«. Dao je izuzetan doprinos hrvatskoj i svjetskoj filozofiji brojnim djelima na hrvatskom, latinskom, češkom i njemačkom jeziku. Kao društveno angažiran i smion mislilac autor je studije »Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma« koju je objavio 1939. godine. Mada je umro u naponu snage, na osobit je način ušao u plejadu onih koji su se svojim spisima suprotstavili fašizmu i nacionalsocijalizmu, odnosno totalitarizmu uopće.

U ovom je poglavlju najočitija suradnja autora s drugim dominikancima i povjesničarima. Šanjek je autor priloga o Dalmatincu, Kažotiću, Zadrarinu, Stojkoviću, Hrvat u Paletinu. O Jamometiću piše Ivica Tomljenović, o Ranjini i Aqueliniju Marijan Biškup, Relja Seferović o Crijeviću, a o Boškoviću Petar Strčić, koji je uz Šanjeka suautor priloga o Miškovu.

»Leksikon hrvatskih dominikanaca« treći je dio knjige, te sadrži abecedni popis oko 1200 imena hrvatskih dominikanaca koji se spominju u raznim dokumentima. Autor ih redovito citira pa se mogu lako provjeriti i dalje istraživati, a s tim

ciljem je na samom početku ovog poglavlja donio popis kratica raznih arhivskih fondova, izvora i literature.

Djelo završava bibliografijom o hrvatskim dominikancima koja sadrži stotinjak bibliografskih jedinica domaćih i stranih autora. Slijedi iscrpan kronološki pregled zbivanja u Hrvatskoj i svijetu vezanih uz dominikance koji počinje s 1167. godinom, a završava godinom izlaska knjige. Vrijedan je spomena sažetak na engleskom jeziku čime će tematika knjige zasigurno biti pristupačna i nehrvatskim čitateljima. U Pogovoru autor ukratko predstavlja samu knjigu te ističe zahvalnost suradnicima koje poimence navodi. Slijedi kazalo osobnih imena, pojmova, etnonima i toponima te životopis autora. Na kraju se nalaze isječci iz recenzija akademikâ Augusta Kovačeca i Nikše Stančića.

Šanjekova knjiga cjelovit je pregled djelovanja dominikanaca na hrvatskim prostorima. Svojim stilom autor ju je učinio pristupačnom najširem krugu čitatelja, dok je znanstvenom utemeljenošću nezaobilazno štivo svim istraživačima dominikanske, nacionalne i opće crkvene povijesti. Estetski je lijepo oblikovana, tehnički dotjerana i u tvrdom uvezu, obogaćena brojnim ilustracijama, fotografijama, tabelama i preslikama dokumenata. Na samom kraju dodana je karta samostana, kuća studija i samostana klauzurnih sestara sv. Dominika na hrvatskim prostorima. Sve spomenuto ovu knjigu čini oku privlačnom i za čitanje korisnom.

SLAVKO SLIŠKOVIĆ

Žarko Dadić, Egzaktne znanosti u Hrvata u poslijeprosvjetiteljskom razdoblju (1789. – 1835.), Naklada Ljevak, Zagreb, 2007, 326 str.

U Zagrebu je u izdanju naklade Ljevak objavljena knjiga *Egzaktne znanosti u Hrvata u poslijeprosvjetiteljskom razdoblju* akademika Žarka Dadića, autora velikog broja djela iz područja povijesti matematike, fizike i astronomije. Knjiga se nadovezuje na tri prije objavljena djela također o razvitku egzaktne znanosti u Hrvata: *Egzaktne znanosti hrvatskog srednjovjekovlja* (Zagreb, 1991), *Hrvati i egzaktne znanosti u osvitu novovjekovlja* (Zagreb, 1994) i *Egzaktne znanosti u Hrvata u doba prosvjetiteljstva* (Zagreb, 2004).

Autor svoja istraživanja smješta u period nakon 1789, kada s Francuskom revolucijom završava prosvjetiteljsko razdoblje. Pod utjecajem društvenih zbivanja tada u Francuskoj započinje razdoblje u kojem su se najprije odrazile revolucionarne ideje, a zatim je došlo do gibanja koja su bila i gotovo protuprosvjetiteljskog predznaka. Ideje koje su zastupali prosvjetitelji pomalo gube na značenju, a započinje razdoblje u kojemu se znanost intenzivno razvija i u kojemu se sve više zahtijeva da se ona primijeni na razne životne probleme. U sklopu tih nastojanja u